CSAPLÁR FERENC:

TÖMÖRKÉNY ÉS KARL KRAUS

Szeged klasszikusának külföldi megismertetése szokatlanul nehéz: számos írás idegen nyelvre való átültetése a néprajzi és tájnyelvi elemek roppant gazdagsága miatt szinte megoldhatatlannak tűnő fordítói feladat; annak idején maga az író sem törődött műveinek külföldi megjelentetésével: nem vágyakozott a pesti irodalmi életbe, Krúdy szavaival: „élete végéig megmaradt csöndes, magábavonult, és szelíden, epe nélkül elmenekülő vidéki gyógyszerésznek". Ezért becses és főleg nem minden tanulság nélküli a világirodalom néhány kortárs alakjának Tömörkény művészetével kapcsolatos állásfoglalása.

Karl Kraus, a századforduló jelentős osztrák lírikusa és esszéistája, az irodalomtörténetté vált *Die Fackel* szerkesztője 1904 elején elolvasta Tömörkény *Csata a katonával* c. novellájának német nyelvű fordítását. „A bécsi szerkesztő — írja Krúdy *Tömörkény halotti maszkja* c. írásában (Magyarország, 1917. ápr. 30.) — szemrehányást tett az egész monarchiának, hogy a területén élő legnagyobb írót véle eddig meg nem ösmertette; megírta, hogy Ausztriában és Magyarországon csak egyetlenegy író él, aki érdemes a világirodalomban a versenyt felvenni a többi nemzetek nagyjaival, s ez Tömörkény, gyalázat, hogy eddig Magyarországból csak a tucatirodalmat kolportálták idegen országokba. Gogolhoz, Csehovhoz, az orosz irodalom legnagyobb elbeszélőihez hasonlította a szegedi múzeumigazgatót..."

Ez az önfeledt lelkesedés nem véletlen. Karl Kraus „tiszta etikai alapon" romantikus antikapitalista volt. Szemléletét sajátos, visszafelé forduló utópia jellemezte: a technika, a tőke, az ipar elleni konzervatív vád mellett nagy nosztalgiával kutatott valami kapitalizmus előtti „eredeti" állapot után, melyet a városon kívül, a falu természetes egyszerűségében, romlatlanságában vélt felfedezni. Ez a — Ernst Fischer szavaival — „romantikus antipolgár" küzdelmet hirdetett a nyelv tisztaságáért a város káros hatásai: a zsargon, a frázis, a szabvány, az ellaposodás ellen. A társadalombölcseleti nézetek és eszmények a nyelvszemlélet területére is átszívódtak: Kraus számára a nyelvi tisztaság a tisztább létet sejtette.

A *Csata a katonával* c. Tömörkény-írásban Kraus szinte önmaga világ- és nyelvszemléletére ismerhetett: a novella főhőse, a várostól távol élő, messzi tanyákról való János romlatlan, a becsület hatalmas, ősi ösztönként munkál testében, lelkében, s mikor szinte szimbolikusan: a városban, az üzletben a csábító alkalom hatására bűnbe esik, hazatérve egész valója babonás rémülettel tiltakozik, lázadozik a tett miatt; a novella még a német fordításban is — ízelítőt adhatott Tömörkény ősi forrásokból táplálkozó gazdag, erős és tiszta nyelvművészetéről.

A kritikusnak is kiváló Kraus — Kokoschka, Trakl és Franz Werfel felfedezője — Tömörkényt Csehovhoz, Gogolhoz hasonlítva, az elsők között látta meg a szegedi klasszikus írásművészetének legjellemzőbb és legértékesebb vonását, a mély realizmust, s ugyanakkor a hozzá addig eljutott korabeli magyar szépirodalmi műveket elmarasztalva, öntudatlanul utalt a realista Tömörkény úttörő jelentőségére.

A németre fordított elbeszélést Kraus leközölte a *Fackel*-ban: az 1904. évi május 5-i számban. (A fordító személyét homály fedi: a fordítás nem azonosítható az 1916-ban megjelent Ungarn c. antológiában levővel, Stephan Klein munkájával.) A *Fackel*-ban való megjelenés Tömörkény számára kétségtelenül méltó kitüntetés, hisz a folyóirat igényes szépirodalmi rovatának olyan kiváló munkatársai voltak, mint Ibsen, Trakl, Rilke, Wedekind, Strindberg, Franz Werfel stb. A fiatal Herczeg Ferenc egyik novelláján kívül a *Csata a katonával* — Tömörkény írása volt az egyetlen magyar szépirodalmi mű, mely a folyóiratban megjelent. Ortutay Gyula Tömörkény monográfiájában arról is tud, hogy: Karl Kraus „a *Csata a katonával*-t fölolvasó estjein állandóan műsoron tartotta".

Tömörkény ezalatt — írja idézett nekrológjában Krúdy — „csendesen üldögélt Ónozó Poldi csárdájában, és tudomásul sem vette az egész irodalmi heccet, amely körülötte keletkezett".